

Натисніть тут, щоб

КУПИТИ КНИГУ НА САЙТІ

або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

Л.В. Бутрин

УКРАЇНСЬКА МОВА

Конспекти уроків

6 клас

I семестр

Посібник для вчителя

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

УДК 81'1.075.3
ББК 74.268. 1 Укр
Б 93

Серію «Бібліотека вчителя» засновано 2007 р.

Бутрин Л.В.

Б 93 Українська мова : конспекти уроків : 6 клас. I семестр (за підручником О.В. Заболотного, В.В. Заболотного) / Л.В. Бутрин. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2015. — 200 с. — (Бібліотека вчителя).

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)

ISBN 978-966-10-1098-6

Посібник укладено відповідно до чинної програми з української мови для учнів 6 класу загальноосвітніх шкіл. Він містить конспекти уроків, матеріал для контролю навчальних досягнень і розвитку зв'язного мовлення (за підручником О.В. Заболотного, В.В. Заболотного). До кожної мовної теми подано технологічну карту (теоретичний матеріал) і дидактичний матеріал.

Для вчителів української мови і студентів-філологів.

УДК 81'1.075.3
ББК 74.268. 1 Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-1765-7 (серія)
ISBN 978-966-10-1098-6

© Навчальна книга — Богдан, 2015

ПЕРЕДМОВА

Пропонований навчальний посібник відповідає чинній програмі з української мови для 5–9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленій на основі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету міністрів України від 23.11.2001 р. № 1392) і затвердженій наказом міністерства від 06.06.2012 р. №664.

У структурі посібника є конспекти уроків, тексти різних стилів для семестрового диктанту, переказів, аудіювання, читання мовчки. Поле для додаткових записів дасть змогу вчителю творчо опрацювати пропоновані конспекти уроків, робити необхідні помітки і записи.

Матеріал технологічної карти уроку вчитель, за потреби, пояснює учням сам або шляхом лінгвістичного спостереження чи бесіди з дітьми. Проте практика показала, що представити тему можуть також і учні, які хочуть знати більше і залюбки виконують випереджувальне завдання. Це стимулює пізнавальний інтерес, дає їм змогу реалізувати власні здібності, утвердити себе в класному колективі, здобути певний статус в очах учителя й однокласників. Іноді емоційно неврівноважені школярі, окрилені відповідальним завданням і підтримкою вчителя, саме тут реалізують себе якнайкраще.

Різноманітні завдання, тренувальні вправи теж тільки скеровують педагога в напрямку певних прийомів і видів роботи з учнями. Організувати навчальну діяльність дітей за тією чи іншою технологією — справа особистого творчого підходу кожного вчителя зокрема, оскільки це залежить як від суб'єктивних, так і від об'єктивних факторів.

КРАСА Й БАГАТСТВО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мета: ознайомити школярів зі структурою підручника, метою і змістом вивчення української мови в 6 класі, дати розуміння значення рідної мови в житті суспільства, її краси, милозвучності, гнучкості й лексичного багатства; формувати потребу збагачувати власне мовлення; виховувати почуття національної гідності.

Тип уроку: сприймання і засвоєння нових знань.

Обладнання: підручник Заболотного О.В., Заболотного В.В. Українська мова. 6 клас. — К.: Генеза, 2014; роздавальний матеріал, кольорова крейда.

*Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.
Володимир Сосюра*

ХІД УРОКУ

I. Актуалізація опорних знань учнів.

Вхідна рефлексія.

Поміркуйте, про що йдеться в поданих віршованих рядках:

Мови нашої слова —
Наче музика жива,
Наче житні зерна чисті
В хлібороба на руці,
Наче роси росянисті,
Наче хвильки по росі.

С. Пархоменко

II. Оголошення теми й мети уроку.

Слово вчителя.

У чому краса і багатство української мови? Український поет Володимир Сосюра в часи Другої світової війни закликав:

Любіть Україну у сні й наяву,
Вишневу свою Україну,
Красу її, вічно живу і нову,
І мову її солов'їну.

У кожному художньому творі ми знаходимо золоті зерна добра, барвистої краси мови. А мова наша дуже багата. Нею можна висловити найскладніші думки, найтонші почуття і переживання, передати враження про побачене, почуте, прочитане. Про красу й багатство української мови влучно висловився український поет Олександр Підсуха у вірші «Мова»:

Ой яка чудова українська мова!
Де береться все це, звідкіля і як?
Є в ній ліс-лісок-лісочок, пуща, гай, діброва,
Бір, перелісок, чорноліс. Є іще й байрак!

Мова — одне із чудес, за допомогою якого люди передають найтонші відтінки думок і почуттів. Вона віддзеркалює душу народу, його історію... Мова — то цілюще джерело, і хто не припаде до нього вустами, той всихає від спраги. Століттями мова народу була тією повноводою річкою, яку ми називаємо поезією. Поетична грань живе в слові, і слово немислиме без неї, як немислима річка без води. Наша рідна мова — запашна, співуча, гнучка, милозвучна, сповнена музики і квіткових пахощів. Проголошення незалежності дало право зайняти українській культурі належне їй місце. А основою, джерелом культури є материнська мова.

Дата .....

Клас .....

Додатковий матеріал .....

до уроку .....

А яка красива, яка милозвучна ота материнська рідна мова. Яка багата у висловах, порівняннях, метафорах, гіперболах тощо. Вони не можуть не вплинути на людські почуття. Скажімо, картина дощу з повісті «Микола Джеря» Нечуя-Левицького: «Море застогло й загуло, як сосновий бір в час бурі. Берег закутався в туман та в дощ. Сонце зійшло за хмари. Все змішалось в одну мить і злилось до купи: і земля, і море. На морі стало поночі, і тільки вітер свистів, шипів та ревів, як звір». Або ранок у лісі з казки «Хо» М. Коцюбинського: «Стрепенувся врешті ліс і собі загравав... Зашепотіли збуджені листочки, оповідаючи сни свої, заметушилась у травичці комашня, розітнулося в гушині голосне щебетання й полинуло високо — туди, де небо міниться, де небо грає всякими барвами...» Характерною особливістю пейзажів «Дощ» та «Ранок у лісі» є багатство тропів, які впливають на почуття людини.

Отже, українська мова — дар Божий. Вона багата, ніжна й ласкава, мудра, доброзичлива, глибокодумна, чиста, правдива. Ми низько вклоняємося нашим пращурам за воістину солов'їну мову! І нам — тим, хто живе нині на прадавній матінці-землі, — треба багато зробити, щоб усі зросійшені українці зрозуміли велич та красу своєї мови.

III. Мотивація навчальної діяльності учнів.

Слуховий розподільний диктант.

Прослухати текст. Визначити тему й основну думку. Що виражає заголовок? Сформулювати ставлення автора до предмета мовлення. Розподілити почуті на слух слова в групі: іменники, прикметники, дієслова.

Переваги української мови

Найкраще переваги нашої мови видно з поданих нижче українських слів: мова, замовкати, безумовно, розмова, змовлятися, передумова, мовчки, примовка, мовознавець, мовити, мовляв, безмовний, мовлення, скоромовка, невгамовний, мовний, умовляти, обмова, мовчати, промовець, обмовка, мовчання, промовистий, умовний, мовчазний, замовляти, обмовлятися, домовленість, змова, зумовлювати. Таких довгих рядів спільнокореневих слів не має жодна мова світу. Пропоновані українські слова логічно творилися давніми українцями у процесі природного розвитку мови впродовж багатьох тисячоліть з одного кореня «мов» широкою і багатою системою префіксів і суфіксів, що свідчить про давність, народність, природність, закономірність походження, велику мудрість нашої мови, її започаткування від наших слов'янських богів. Опанувати таку систему українських спільнокореневих, логічно пов'язаних між собою слів, і дитина, і дорослий можуть легко й швидко (В. Кожевніков).

Розповідь учителя про структуру підручника, мету вивчення української мови в 6 класі.

IV. Сприймання й засвоєння нових знань.

Технологічна карта уроку

Українська мова є однією з найбільш розвинених і багатих мов народів світу. Багатство мови виявляється передусім у великій кількості слів. Тлумачний 11-томний «Словник української мови» містить 134 тисячі слів, але до нього не увійшли спеціальні терміни, власні назви, слова обмеженого вжитку, похідні від багатьох слів. Не менш показовою є і кількість фразеологічних зворотів.

Показниками багатства мови є також наявність у ній багатозначних слів, синонімів, різноманітність засобів словотворення, розгалуженість граматичної системи. Володіння багатством засобів рідної мови дозволяє досягати точності вираження думок, виразності у висловленні почуттів, дає змогу сприймати й усвідомлювати зміст чужих висловлювань.

Милозвучність української мови зумовлена тим, що в нашій мові виразно вимовляються майже всі звуки, немає різкої відмінності між вимовою наголошених і ненаголошених складів. Та найбільш показовим є властивий українській мові «закон краси» — великі можливості уникнення важких для вимови збігів приголосних або голосних звуків (наприклад, *висвітлив в вступі; не тільки Америка, а і Африка*) чи частин слів (*зустрічав брата та тата*). Засобами для досягнення милозвучності слугують: чергування звуків *і — й, у — в*; спрощення в групах приголосних звуків; варіанти префіксів (*над-, наді-, об-, оби-*) та прийменників (*перед, переді, передо*; *з, із, зі*), сполучників (*щоб — щоби*), часток (*же — ж, би — б*), синонімічні сполучники (*і — й, та; але — та, однак, проте, зате; бо — тому що; щоб — аби*), паралельні закінчення відмінків (*у нашім — у нашому; п'яти — п'ятьох*) і неозначених форм дієслова (*працювати — працювать*), синонімічні синтаксичні конструкції (*шкільні майстерні — майстерні школи*) та багато інших. Усе це дає змогу мовцеві так побудувати своє висловлювання, що воно буде не тільки зрозуміле для адресата, але й привабливе своїм звучанням, своєю звуковою формою.

Багатство використовуваних мовних засобів, милозвучність висловлювань є важливим показником високої мовленнєвої культури людини.

В українській мові існують семантичні групи слів (омоніми, синоніми, антоніми), багатозначні й однозначні, абстрактні й конкретні, застарілі й новоутворені слова, що становлять її багатство. Виражаючи думку, мовець може використати різноманітні засоби залежно від знання мови, ерудиції, стилю висловлювання. Багатство та різноманітність мовлення виявляються на лексичному, фразеологічному, словотвірному, граматичному й стилістичному рівнях.

Умови багатства і різноманітності мовлення такі:

1) багатство словникового запасу кожної людини; 2) уміння використовувати у своєму мовленні різні мовні засоби; 3) уміння інтонувати мовлення; 4) постійне удосконалення і збагачення власного мовлення.

Про багатство мовлення судять насамперед за його лексичним складом. Середній запас слів у добре освіченої людини становить 6-9 тисяч, а в народній скарбниці — 200 тисяч слів.

Лексичне і фразеологічне багатство мовлення формується словниками української мови, творами художньої, наукової, суспільно-політичної літератури, усної народної творчості. Лексичне багатство вимагає не тільки засвоєння великої кількості слів, а й усіх можливих значень багатозначного слова. Наприклад, слово *вертеп* має три значення: 1) печера; 2) старовинний пересувний ляльковий театр, де ставили релігійні і світські п'єси; 3) сховище або місце гульбища злочинців. У зв'язку з відродженням української культури друге значення слова *вертеп* набуло в наш час особливого поширення.

Багатство мовлення забезпечується й багатством форм. У мові є велика кількість варіантів слів та їх форм, засвоєння і використання яких робить мовлення кожної людини багатшим, виразнішим, різноманітнішим. Наприклад, в іменниках паралельні форми роду (*шинель — шинеля, зал — зала, клавіш — клавіша*), відмінків (*батьку — батькові, Тарасу — Тарасові*), паралельні відмінкові форми прикметників, числівників (*червонім — червоному, одинадцяти — одинадцятьох*). Прикметники мають й інші паралельні форми. Наприклад, присвійні прикметники (*материн — материнський, братів — братовий*), стягнені й нестягнені форми (*добра — добрая, зелене — зеленее*), повні й короткі форми (*рад — радий, певен — певний*). Урізноманітнюють мовлення й фонетичні варіанти слів. Наприклад: *хоч — хоча, лиш — лише, знов — знову, звідкіль — звідкіля, робить — робити тощо*.

Багатство й різноманітність висловлювання (тексту) забезпечують синтаксичні конструкції, наприклад: дієприкметниковий, дієприслівниковий звороти й підрядні речення, пряма й непряма мова, варіанти граматичних форм, наприклад, майбутній час: *буду читати — читатиму*, наказовий спосіб: *читайте — читали б тощо*. Українська мова надзвичайно багата й різноманітна й зі стилістичного боку. Ці мовні засоби використовують у текстах різних стилів. Будуючи висловлювання в тому чи іншому стилі, необхідно враховувати емоційно-експресивне забарвлення слів, словосполучень, речень та їх закріпленість за певним стилем. Отже, стилі ставлять певні вимоги щодо багатства й різноманітності мовлення. Відомо, що багато українців та білорусів упродовж кількох десятиліть користувалися в побутовій сфері рідною мовою, а в офіційному спілкуванні «добровільно» переходили на російську, не знаючи жодної з мов у повному обсязі. Це спричинило перехід до пасивного запасу слів, віддалених щодо звучання від російських, і активізувало використання спільних з російською мовою компонентів синонімічного ряду. Та ще й невпинна боротьба зі «шкідництвом на мовному фронті»! Обстоювання оригінальних українських чи білоруських слів розцінювалося як один із найтипівіших проявів націоналізму. За таких умов з білоруської мови усунули слово *места* (місто), послідовно замінивши його на *горад*; з української вилучили зовсім або залишили в словниках з ярликами «застаріле» чи «діалектне» слова *реченець* (строк), *робітня* (майстерня), *приросток* (префікс), *наросток* (суфікс) та багато інших.

Тривалий час позамовною причиною існування того чи того слова в українській мові була наявність його в мові російській. Із двох слів для називання того самого поняття *галстук — краватка*, *фарфор — порцеляна*, *кофе — кава*, *карта — мапа* вибирали те, яке було в російській мові — *галстук*, *фарфор*, *кофе*, *карта*, і відсували на другий план (*краватка*, *порцеляна*, *кава*) або викидали зовсім (*мапа*) те, якого в російській мові не було. Хоч традиція вживання в українській мові вимагала іншого, часом протилежного підходу. Правильно зробили укладачі тритомника, поставивши бодай на друге місце при перекладі рос. *фарфор* слово *порцеляна*, повернувши його в такий спосіб до мовного вжитку. Тепер слову *порцеляна* та всім похідним від нього (*порцеляновий*, *порцеляново-фаянсовий і под.*) з огляду на традиції української літературної мови слід віддати перевагу перед словом *фарфор* та його словотворчим гніздом. Так само слову *краватка* перед словом *галстук*, слову *перука* перед словом *парик*, бо від першого маємо утворення *перукар*, *перукарка*, *перуковий*, *перукарня*, *перукарський*, а від другого нічого, крім просторічного *парикмахерська*, часто зіпсованого до *паліхмахтірська*.

Тривале зросійщення українців призвело до втрати дороговказів у користуванні рідною мовою. Досі багато хто з мовців залюбки вживає слова *благополуччя*, *відправлятися*, *дислокуватися*, *діючий*, *добрсовісний*, *економити*, *значимий*, *кафетерій*, *корзина*, *настійливий*, *прийомна*, *протиріччя*, *початкуючий* і майже цілковито нехтує далеко кращі синонімічні відповідники *добробут*, *вирушати*, *розміщатися* (*розташовуватися*), *дійовий*, *сумлінний*, *заощаджувати*, *значущий*, *кав'ярня*, *кошик*, *наполегливий*, *приймальня*, *суперечність*, *початківець*.

Навряд чи має рацію той, хто відсуває на задній план слова лише за те, що вони спільні з лексемами інших слов'янських мов. Але ігнорувати оригінальні елементи української лексики теж немає жодних підстав.

Тренувальні вправи

Мовознавче дослідження.

Прочитати текст. Дати йому заголовок. З'ясувати, якими мовними засобами користується автор. У чому виявляються багатство й різноманітність тексту?

Слово, якщо воно мовлене не ложними вустами, має особливу цінність. Споконвіків його магічність прирівнювалася до найвищих людських якостей. Недарма ж, якщо хотіли в давнину ствердити непорушність істини, то привселюдно присягалися: «Слово честі!» Це вже тепер втратився зміст цього вислову, бо ставав словесною іграшкою в людей легковажних і словоблудних. Відтак ми перестали вірити в істинність цієї шляхетної присяги. Між тим, традиційна мораль ґрунтувалася на авторитеті слова, його високій місії та незаперечності. Батькове слово було не тільки законом — воно повчало, об'єднувало і утверджувало моральні устої. Разом з тим пошанівок до батькового слова вимагав од останнього особливої відповідальності й житейських чеснот. Чи не тому увійшов у повсякдення вислів: «Хоч батько й скупий на слово, але воно є законом»? (В. Скуратівський).

Гра «Мовна скарбничка».

Записати слова-синоніми.

I. Зимонька завила, зразу загула,
Закружила, захазяйнувала,
Завітрила, засніжила, замела,
Землю заметілями заткала.
Задубіла, зажурилася земля,
Змерзла зовсім, змучилась, заснула.
Закрутила завірюха звіддаля,
Захурделила, завіяла, задула.
Заховались зорі зазвичай,
З-за завії, звісно, заглядали.
Зблідли зовсім, затремтіли, знай,
Звисока зоріючи, зітхали.
Засміялась злісно заметіль,
Заскрипіла, злобою завила.
Замела, задула звідусіль,
Задихалася, загрозливо злетіла,
Збудувала замки заметіль,
Засопла, знесилено заснула.
Засвітилась зіронька. Звідтіль
Заясніло. Злість зима забула.
Засміялась зіронька згори —
Здолана зима! Земля зраділа!
Зацвілися зіроньки з землі,
Забриніли звуки, завесніло!
Зачарована, замріяна земля
Заспівала, знадно завітчалась.
Затепліло, загуло здаля —
Зимонька занила, запручалась...
Затепліло! Здолана зима!

II. Сад спочиває, спить спокійно,
Ставок старенький стуманів.
Стежина-стежка самотійно
Снує собі серед садів.
Світанок синій струменіє,
Сосна світлішою стає.
Серпанок світиться, світліє.
Сон сновидіннячка снує.
Світ стрепенувся. Скільки спати?

Співають сотні солов'їв!
Скоренько стало скрізь світати.
Стрижі стрілою! Сонце! Спів!
Сміється сонце, світить, сяє!
Стрічає сонечко сосна.
Сопілка, скрипочка співає,
Співає серденька струна.

Робота зі словником.

З'ясувати значення слів кожного синонімічного ряду. Синоніми першого ряду ввести у речення (усно).

1. Гарний, красивий, прекрасний, вродливий, дивний, чудовий.
2. Плести, скручувати, сукати, вити, тягнутися.
3. Завжди, раз у раз, повсякчас, постійно.
4. Шлях, путь, дорога, гостинець, шосе, тракт.
5. Хуртеча, вітрюга, завірюха, крутія, завія, курява, юга.
6. Розуміти, тямити, збагнути, усвідомлювати, осмислювати.

Робота в командах.

Прочитати прислів'я і приказки. Вказати синоніми-іменники, синоніми-дієслова, синоніми-прикметники. З'ясувати значення шостого речення.

1. Бідний до всіх рідний, а багатий нікому не радий.
2. Бідак живе обачно: раз на тиждень обідає, та й то не смачно.
3. В убогого все по обіді.
4. Хто тягне, того ще й б'ють.
5. Працюємо до сьомого поту.
6. Доброго вола в ярмі пізнають.
7. Хороше, та рідко шито.
8. Біда ще й за горе зачепилася.
9. Вода пливе — роки йдуть.
10. Казали минеться, а воно тільки настає.

Гра «Словникарі».

Пояснити значення слів і скласти з ними речення.

Хворий — хворобливий — хоролий; дефектний — дефективний — дефектологічний; лісник — лісничий — лісовод; адреса — адресат — адресант; передній — передовий; зуб — зубок — зубило; сірчаний — сірчастий — сіркуватий; літаючий — летючий — літальний.

Гра «Шукачі скарбів».

Прочитати текст. Визначити багатозначні слова. З'ясувати їхню роль у тексті. Які ще мовні засоби створюють багатство і різноманітність тексту? Виписати їх.

Весна прийшла так якомсь несподівано.
Зима стояла міцно до пори.
Вітри війнули з півдня. І тоді вона
Немов у Ворсклу з'їхала з гори.
Ще сніг ковтала повідь широченна,
І рала ждав іще тужавий лан.
А під горою вишня наречена
вже до віночка міряє туман.
Подовшав день. Полегшали ці тіні,
Вечірні тіні спогадів і хмар.
І дика груша в білому цвітінні
На ціле поле світить, як ліхтар.
Уже в дітей порожевіли личка.
Уже дощем надихалась рілля.
І скрізь трава, травиченька, травичка!
І сонце сипле квіти, як з бриля.

Л. Костенко

Гра «Я — вчитель».

Пояснити значення прикметника «золотий». Скласти з ним кілька речень.

Золотий вік, золотий мішок, золотий оксамит, золота молодь, золота рибка, золотий промінь, золоті гори, золоте дно, золотий годинник, золоті нитки, золоті руки.

Записати речення, розкриваючи дужки. Пояснити свій вибір.

1. Що на Чорн(ому, ім) мор(і, ю), на камен(і, ю) (білому, біленькому) там стояла темниця кам'яна(ая).
2. Зажурила(ся, сь) (У, В)країна, бо нічим прожи(ти, ть): витоптала орда (кіньми, конями) маленьк(і, її) діти.
3. Гей, (у, в) (суботу, суботоньку), проти (неділі, неділеньки), Супрун (з, зо, зі, із) ордою стяв(ся, сь), гей, а (у, в) неділю, (у, в) обідн(ю, юю) годину(у, в) (неволю, неволеньку) попав(ся, сь).
4. Максим козак Залізник, козак з (Запорожжя, Запоріжжя). Як поїхав на (У, В)країну — як пишн(а, ая) рожа.
5. Ой (попід, під) гай(ем) (зеленим, зелененьким) ходить Довбуш (молодий, молоденький).
6. Не хили(ся, сь), (яворе, явороньку), ще ж ти (зелений, зелененький), не жури(ся, сь), (козаче, козаченьку), та ж ти (молодий, молоденький) (*Нар. творчість*).

Вибірковий диктант.

Виписати з вірша синоніми до слів «іти, ходити».

Кроком руш! — Пішли солдати!
Й чоловік надав ходи.
Топчуть стежку каченята
До холодної води.

По ланах весна простує,
Дибав старенький дід.
Військо чітко марширує,
Діти рушили услід.

В мандри хлопці подалися,
Прямували навпрошки.
Геть знесилені плелися
Вже додому хлопчачки.

Тупає мале дитятко,
По доріжці дріботить,
І чалапа каченятко,
Ходить дуже тихо кіт.

Він крадеться тишком-нишком,
Ніби тінь сама повзе.
Та гайнула в нірку мишка —
От котів не везе!

Сунуть хмари волохаті —
Затулили небо все,
Чимчикує гордо братик,
Бо п'ятірочку несе!

Он мале дівча стрибає
По калюжах навманя.
Дід старенький шкандибає,
Плентається цуценя.

Гриць, насупившись, чвалає.
Сам не зна, куди бреде,
А малятко чеберяє,
Мама хлопчика веде.

По землі снують мурашки
Цілий день туди-сюди.
Лізе кіт старий до пташки —
Недалеко до біди.

От Василь чимдуж несеться,
Щоб новину розказать.
А Олесик ледь плететься,
Він втомився мандрувать.

Всі у русі на землі:
І великі, і малі.
Всі ідуть, повзуть, літають,
Ходять, лізуть, шкандибають,

Сунуть, дибають, плетуться,
Плентаються і несуться,
То чвалають, то мандрують,
Дріботять і чимчикують,

Чеберяють і снують,
Але всі кудись ідуть.
Слів багато ти вже знаєш,
Тільки їх не забувай.
Як про щось сказати маєш,
Слово правильно вживай!

V. Закріплення вивченого матеріалу.

Конкурс «Хочу все знати».

Перша команда пояснює значення і вживання слів «барва, фарба», друга — «веслування, гребля», третя — «блюдо, страва».

Блюдо й страва

Слово *блюдо* в нас означає — «широка посудина»: «Увійшла Параска, несучи на *блюді* печену качку» (Панас Мирний). А продукти, приготовані для вживання, зуться *стравами*. Тому треба казати *перші* (другі, треті) *страви*, а не *перші* (другі, треті) *блюда*, як пишуть у газетах. Напр.: «Ми побачили серед подвір'я довгий стіл, рясно заставлений пляшками й *стравами*»

Веслування і гребля

Про одного з героїв роману-есе «Марія Башкирцева» М. Слабошницького сказано: «Живіт у нього зовсім не такий хоча б уже тому, що він регулярно *займається греблею*». Можна подумати, що герой кожного дня ходить працювати на *греблю* (гідротехнічну споруду на річці). Певна річ, сумлінно працюючи на греблі, можна позбутися зайвих жирових відкладів, але згаданий чоловік не тягає каменів та землі на греблю — він *займається веслуванням*, тобто веслує на човні. Ось зразки правильного використання обох слів: «У бухті відбувається змагання з плавання та *веслування*» (М. Трублаїні); «Серед села лиснів широкий ставок, чорніла довга *гребля*» (І. Нечуй-Левицький).

Барва і фарба

Російське слово *краска* має конкретне значення (речовина для малювання, для забарвлення в інший колір) (укр. *фарба*) і абстрактне (колір, тон, колорит, відтінок) (укр. *барва*). Під впливом російської мови в нашій пресі всупереч українським лексико-семантичним законам слову *фарба* часто надають абстрактного значення: «У полоні *фарб* і звуків; *Фарби* рідної природи». Нормативні українські сполучення: *водняні фарби, олійні фарби, зелена (синя, чорна) фарба; у полоні барв і звуків, барви рідної природи*. Напр.: «З вікна видно сад у пишних *барвах* золотої осені» (газ.); «У коридорах і на сходах консерваторії йшов ремонт, пахло свіжим вапном та олійною *фарбою*» (В. Кучер); «Малахіт — це крихкий мінерал яскраво-зеленого *кольору*» (підр.).

Консультація «Культура мовлення».

Сьогоднішній школяр повинен нести культуру мови до людей, щоб усі чули, як потрібно розмовляти, як звертатися в громадських місцях до людей. От у магазині часом можна почути: «Дайте байковий халатик з голубим воротником» — а треба так: «Подайте, будь ласка, фланелевий халатик з голубим комірцем», або: «Чудна блузка», а треба: «Чудова блузка»; «Пальто на меху» — треба ж: «Пальто на хутрі тощо». І в транспорті не раз чути: «Тролейбус битком набитий», а треба: «Тролейбус переповнений», або «Тролейбус повний-повнісінький». «Нажми на тормоза! Останови!», а треба: «Натисни на гальма, зупини».

Творче завдання.

Скласти художній опис лісу (лугу, степу, парку), використовуючи різні лексичні та граматичні засоби.

VI. Підсумок уроку.

Бесіда за запитаннями.

Дайте відповіді на запитання:

1. Яке мовлення вважається багатим?
2. У чому полягає різноманітність мовлення?
3. За яких умов мовлення стає багатим і різноманітним?
4. Як впливає на мовлення лексичне багатство мови?
5. Чому треба добре володіти інтонаційним і граматичним багатством мови?
6. Чому багатство і різноманітність мовлення пов'язані зі стилями?

Оцінювання рівня навчальних досягнень учнів.

Завершальне слово вчителя.

Співай, моя мово, у пісні чудовій
І смійся, у жартах звучи!
Світися щасливо у зірці ранковій
І в побуті теж — не мовчи!

Здіймайся у славі у небо високе,
Багатою будь, як земля.
Глибокою будь, наче море широке,
Щоб чули тебе віддала,

Квітуй, як весна, у чарівнім суцвітті,
Весело по світу йдучи,
Звучи, моя мово чарівна, у світі
І в серці людським не мовчи.

Не дай занедбати себе і забути,
До кожного серця дійди.
У миті біди і найважчої скрути,
Як матінка рідна, прийди!

І тихо-тихенько співай колискову,
Щоб серце в дитинство вернуть,
Щоб більше ніколи свою рідну мову
Не міг українець забуть.

Н. Красоткіна

VII. Пояснення домашнього завдання.

1. Дібрати 4–5 прислів'їв про мову або висловів письменників про багатство рідної мови. Вивчити їх напам'ять. Або виконати вправу 3 на с. 7.
2. Опрацювати теоретичний матеріал на с. 7.